Filip Novák
Učitelství českého jazyka a literatury pro střední školy (ÚČJTK FFUK), 2. ročník NMgr.
Herectví se zaměřením na autorskou tvorbu a pedagogiku (KATaP DAMU), 3. ročník BcA.

„Ty si ale hérečka!“

Poznámka k hranicím urážky z pohledu herecké zkušenosti

Jsem herec. Jistě, věnuji se i mnoha jiným činnostem, a i v úzkém rámci divadla zdaleka nezastávám jen roli performera. Ale přijal jsem za svůj vyjadřovací prostředek mohoucnosti, které mi má existence nabízí – řeč (psanou i mluvenou), hlas, pohyb (Vyskočil, 2020). Sdílím při performativním setkání s ostatními své psychické i fyzické jednání, dávám se „všanc“. Stejně tak činí ostatní, se kterými tento úděl sdílím a kteří se vydali směrem intenzivního studia sama sebe a svého vyjadřování.

Sedím u kávy se spolužačkou z DAMU a říkám jí, že se v rámci semináře na FF UK chci podívat na slovo *hérečka*, že mě zajímá, jak se chová a proč v něm já sám cítím jistou míru hořkosti, proč je to zkrátka něco jiného než *herečka*. Ona se mi svěřuje se svou historkou z vánočních svátků, kdy se setkala se širší rodinou a jeden z příbuzných prohodil „No tak nám něco předveď, ty hérečko“. Mluví o tom, jak se tomu v tu chvíli jen trpce zasmála a večer nenuceně pokračoval dál, ale také o tom, že cítila zklamání z toho, jak ji ostatní vnímají – tedy v jejích očích jako komediantku, jako někoho, komu se luskne a on předvede trik pro pobavení. Jaký rozdíl vnímání oproti zkušenosti, kterou jsem popsal výše! Během dne jsem ještě, ke svému překvapení, učinil další objev – i mně někdo může říct, že jsem hérečka, přestože jsem muž. Že by mi někdo řekl, že jsem herečka, je však krajně nepravděpodobné.

Zájem o jedno slovo, historku spolužačky a svůj malý objev, jak můžu já sám být oslovován, vidím nutně ještě v širším rámci diskuse o prostředí na vysokých školách a v pohledu na pozici umělců*kyň v naší společnosti. V dubnu 2021 odstartovala studentská iniciativa NE!MUSÍŠ TO VYDRŽET debatu o způsobu práce se studentstvem na uměleckých školách (a nejen tam). Na DAMU začala probíhat školení pro učitelstvo, byl ustanoven úřad ombudsmana*nky a na některých katedrách došlo k vnitřním diskusím. Přesto se v březnu v rámci debatního performativního setkání Debata pro loutky na téma Má DAMU problém? ukázalo, že hranice vztahu mezi učitelstvem a studenstvem jsou stále nevyřešené a že plné, profesionální vnímání našeho studia, jak o něm píšu v prvním odstavci, se zatím všude nedostavilo. Pozici umělců*kyň zkoušenou pandemií covid 19 a následnými škrty v kultuře stále vnímám v rámci naší společnosti jako křehkou a neobhájenou. Konkrétně to lze dobře vidět na současném tuzemském navýšení daní při vstupu na kulturní akce z 10 na 21 % v kontrastu s finským uzákoněním statusu umělce, na který se vážou určité jistoty.

Na slovo *hérečka* se vzhledem k výše uvedenému budu v následující analýze dívat tímto pohledem: Jsem někdo, kdo prožil určitý herecký trénink a kdo si tedy toto označení spojuje s vlastní zkušeností, ale také identitou. Jsem obklopen ženami, které si takovou zkušeností také prošly, a jsou

náchylnější k označení tímto slovem. Vnímám celospolečenský i vlastní studijní kontext pohledu na identitu herců*hereček. Nyní se podívám na způsob používání slova *hérečka* a na jeho vztah se slovem *herečka*. Hlavním zdrojem mi budou data z Českého národního korpusu. Pro přemýšlení o *hérečce* jako negativním označení využiji zahraniční studie týkající se fenoménu urážek (slurs).

Hranice urážlivosti slova *hérečka*

Při pátrání po původu slova *hérečka* jsem na internetovém portálu www.odpovedi.cz narazil na možný původ v prvorepublikových filmech či ve filmu Černí baroni. Jeden*na z diskutujících tvrdí, že tento výraz „používajú menej študovaní pražania". Tato tvrzení se mi nepodařilo dohledat a zároveň jsem (i na základě dat) přesvědčený, že mluvčí tyto konotace nepociťují. Zároveň se diskutující shodli na tom, že slovo je pro ně jasně urážlivé.

V zahraničním odborném kontextu bylo o teorii urážek (theory of slurs) napsáno již mnohé, je tedy nasnadě se podívat, jak by již proběhlé bádání mohlo pomoci v odhalování toho, co se děje se slovem *hérečka*. Základní teorie tvrdí, že „Urážky jsou urážlivé výrazy, které obvykle vyjadřují pohrdání a nenávist vůči jednotlivcům a skupinám osob na základě jejich domnělé rasové příslušnosti, geografickému původu, sexuální orientaci atd. (*pozn. volně přeloženo autorem*)" (Cella, 2016, s. 141). Další autoři tvrdí, že urážlivost souvisí se sémantickým zakódováním stereotypů ve významu urážek (Cella, tamtéž). Robin Jeshion toto dále rozvádí a říká, že obsah urážek můžeme rozložit na několik složek, přičemž určitý kontext, ve kterém je urážka použita, aktivizuje určitou část stereotypu se slovem spojenou (Jeshion, 2013b, s. 237). Pro výzkum toho, jaké stereotypy se mohou se slovem *hérečka* pojit a kdy se aktivují, jsem použil data z Českého národního korpusu. Po analýze vzorku řeči z korpusu syn_v7 (a dalších vyhledávání na sociálních sítích) jsem zjistil, že slovo hérečka má čtyři tendence použití – v každém z kontextů funguje jinak:

a) Slouží jako urážlivé označení osoby, které se hereckému povolání věnuje na profesionální úrovni, zřídka se zde výjimečně objevuje také maskulinní ekvivalent slova – tj. hérec:
   „[…] ještě jim petici proti nám podepisuje ta ‚hérečka' Táňa Fischerová."
   „[…] aby měla paní hérečka soukromí."
   „Tamta hérečka se šklebí málem z každé reklamy."
   V těchto kontextech si slovo nese negativní příznak a je použito s největší pravděpodobností k zesměšnění společenského statusu slavné osoby. Zároveň vnímám jako velmi problematické jednoznačné vymezení charakteristik či stereotypů, které se mluvčí snaží aktivovat. Myslím, že by však bylo možné identifikovat emoce mluvčích – tedy pohrdání, odpor ke společenské povýšenosti. Jestliže samo slovo *herečka* budeme považovat za nepříznakové a spíše jako svého druhu prestižní označení spojené (opět stereotypně) se slávou a krásou, pak slovo *hérečka* bude použito ve chvíli, kdy se mluvčí tyto pozitivně vnímané stereotypy snaží zesměšnit a učinit nedůležitými.

b) Označení *hérečka* může také sloužit jako expresivní výraz pro herecké povolání jako takové. Osoba, která si toto označení přisuzuje nebo je jí přisuzováno se zpravidla herectvím neživí profesionálně:

„[…] matka si na stará kolena hraje na hérečku.“

„[…] budu na divadelních prknech jako ‚pravá hérečka' v činohře.“

„Tak kdo je tady největší hérec a hérečka? Myslíte si, že i vaše dítě zvládne zahrát divadlo?“

Označení *hérečka* upozorňuje na neprofesionalitu, situace promluvy se tak dostává do nadsázky. Myslím, že mluvčí se zde snaží aktivovat ony pozitivní stereotypy, které jsem popsal výše, ale pouze relativně, jen v rámci jedné uzavřené situace – *hérečkou* se stávají ty, které si na herečku hrají. Slovo má v tomto kontextu spíše pozitivní charakter.

c) Označení *hérečka* slouží přeneseně také k urážlivému označení mužů, nejčastěji sportovců, kteří s hereckým povoláním nemají nic společného, jedná se tedy o označení out-group skupiny:

„Chlapče, ty jsi hérečka! Fotbalová megahvězda Cristiano Ronaldo.“

„[…] to jsem se proměňoval v hérečku, začal panikařit a sypat se.“

„Muži jsou stejné ‚hérečky' jako ženy.“

Neobjevil jsem jediný výskyt, kdy by se v tomto kontextu k mužům referovalo jako k *hércům*, vždy byl užit tvar *hérečka*, který slouží k označení falše, přehrávání, přehnané míry expresivity (viděno očima mluvčího). Označení je tedy výhradně negativní a je použito se zesměšňujícím účelem.

d) *Hérečka* může přeneseně sloužit i k označení žen – nehereček:

„Ale věřte jí, ‚hérečce'“

„Pojď, ty moje hérečko. Dáme si ještě pivko“

„Není to žádná rozmazlená hérečka.“

Mluvčí se s největší pravděpodobností snaží upozornit na vysokou míru jejich expresivity. V prvních dvou představených příkladech se mluvčí jednoznačně snaží zpochybnit pozici označované osoby. *Hérečka* je v těchto kontextech někdo, kdo předstírá. Domnívám se, že v tomto případě se označení pohybuje mezi negativním a neutrálním výrazem a je složité tuto míru bez dalšího situačního kontextu určit.

Ona hořkost, kterou sám při použití slova *hérečka* cítím, je nejzřetelnější v tendencích a) a c). V případě tendence a) mluvčí slovo jednoznačně používají k vyjádření pohrdání vůči cíli (Jeshion, 2013b, s. 233) – v nalezených příkladech jde o jednotlivce, z vlastní zkušenosti se ale domnívám, že by bylo možné, aby takto mluvčí mluvil*y i o skupině. Cílová skupina je jasně identifikovatelná – osoby,

které se herectví věnují profesionálně. V tomto případě se slovo hérečka chová jako běžná urážka, podobně jako například *cikán, boomer, žabožrout*.[1]

Tendence c) se chová jako další běžně užívané urážky, které mluvčí používají, když chtějí urážku použít i na osoby mimo primární cílovou skupinu – stačí, aby odpovídaly stejným stereotypům (Jeshion, 2013a, s. 314-315), například: *buzík, komouš*. Mluvčí v tomto případě jako *hérečky* označují muže, nejčastěji sportovce – fotbalisty. Připadá mi fascinující, že na rozdíl od případu a) lze v tomto případě snadněji určit, které stereotypy se mluvčí při použití urážky snaží aktivovat. *Hérečky* jsou muži, kteří se chovají (vzhledem k normativním společenským pravidlům) nadmíru emocionálně, přehrávají, jsou ve svém chování falešní.

Přestože tendenci a) a c) vnímám jako podobně urážlivou, aktivuje se v každé z nich jiný stereotyp – urážka se tedy v každém kontextu chová významově jinak, přestože má stejný cíl – znevážení, pohrdání, vyhroceně až dehumanizaci (Jeshion, 2013b, s.233). U Táni Fisherové se mluvčí nesnaží poukázat na to, že by byla přehnaně emocionální nebo že by se chovala falešně – snaží se znevážit její povolání, její identitu, jako takovou. U Christiana Ronalda se mluvčí snaží znevážit pouze některé rysy jeho chování, které jsou pro situaci fotbalového zápasu podle nich nevhodné. Zatímco Ronaldo je tedy *hérečkou* pouze v situaci, kdy se mluvčí domnívá, že simuluje, Fisherová je *hérečkou* z pohledu mluvčích vždy.

Tendence b) a d) jsou z mého úhlu pohledu méně urážlivé, respektive mohou mít i pozitivní konotace – záleží na tom, jestli mluvčí aktivování stereotypů vnímají pozitivně nebo negativně. Domnívám se, že toto souvisí se stále se proměňující a nejednoznačnou pozicí herců*hereček (nejen) v tuzemské společnosti.[2] Kvality s tímto povoláním spojené jsou, soudě dle najitých příkladů, kvalitami pouze v určitém kontextu, jindy se snadno mohou stát záminkou pro pohrdání či urážení.

Kdy se herečka mění v hérečku?

Při hledání v korpusu i mimo něj jsem objevil slovní spojení „taková herečka“, které mi ukázalo, že mezi slovy hérečka a herečka se možná nalézá významová škála – když se slovo *herečka* nachází v sousedství jiných slov, může být použito ve významu podobnému slovu *hérečka*. Slovo *herec* takové známky chování nevykazuje. V korpusu (syn_v7 a oral_v1) jsem našel následující spojení:

a) Spojení *taková herečka* odkazuje především ke zvýšené expresivitě a emocionalitě a může referovat k ženám i mužům:

[1] Jsem si vědom toho, že urážlivost jednotlivých slov může varýrovat a jejich použití také není jednoznačné.

[2] K současné pozici herců ve společnosti se vyjadřuje například Alena Zemančíková v deníku Referendum. Jako úvod svého článku *Herci prostě hrají* uvádí: „Herectví je považováno za umění v těch společnostech, v nichž je divadlo institucí. Herec v antických Athénách požívá společenského uznání, herec commedia dell´arte nikoli. Divadlo jako fenomén je nezničitelné, ale jako respektované umění prochází také obdobími dehonestace až kriminalizace, aniž by přitom herci museli být méně umělci.“

„opak drsného kuchaře z pořadu Na nože! On je taková herečka.“

„Adélce je osm, je to taková herečka. V okamžicích dobré nálady je neodolatelná, ve chvíli, kdy náladu nemá, je nesnesitelná.“

b) Přidá-li se před slovo *herečka* slovo *prostě*, může se navíc znovu objevit rys předstírání a zařazení do sportovního kontextu:

„strkání, simulování, prostě herečky.“

„Bára poskytuje rozhovory. Je to prostě herečka.“

c) Spojení *dělat ze sebe herečku* většinou odkazuje k předstírání, zdánlivé zdrženlivosti:

„Řídíš se pravidlem, že na prvním rande se nedává? Taky někdy dělám herečku a nechávám se dobývat.“

„Trochu mi to lichotí a trochu nelichotí. Nedělej herečku, vždyť to děláš běžně a rád.“

d) Pokud se samotné slovo *herečka* a jemu příbuzná slova objeví v kontextu sportovní tématiky, dostaví se stejný výsledek jako při použití slova hérečka (typ c) – mluvčí odkazují na zvýšenou formu emocionálnosti a předstírání:

„ten fotbal je větší herectví jak hokej vole“

„hledíš na to a teď každej je tam většinou herečka“.

Slova *herec* a *herečka* se mimo své běžné označení, tedy referenci k profesionálním hercům a herečkám, objevuje také v spojení „náš malý herec / naše malá herečka“ na rodičovských fórech či na sociální síti Facebook (jiné kontexty jsem nedohledal, ale jsou pravděpodobné). Slova *herec* a *herečka* jsou použita k pozitivnímu hodnocení schopností dětí batolecího a předškolního věku. Náš malý herec / naše malá herečka většinou v příspěvcích zpívají, tančí, předvádějí se před dospělými. Označení zde vnímám jako silně pozitivní, přestože také aktivuje určité stereotypy s ním spojené.

Na uvedených příkladech je ještě zřetelněji vidět, jaké stereotypy se mohou se slovem *herečka* spojovat. Mluvčí je někdy v uvedených kontextech přímo vyjmenovávají, aby bylo jasné, jakým způsobem slovo *herečka* používají.

Jako zásadní vnímám, že mluvčí slova *hérečka*, *hérec*, *herečka*, *herec* mohou používat jako významově expresivní. Ve většině případů existují v jazyce pro urážky významově neutrální protějšky (Jeshion, 2013b, s. 234), například: *negr – Afroameričan*, *buzna – homosexuál*, *libtard – liberál*. Slovo *herečka* je ale ke slovu *hérečka* neutrální jen zdánlivě a může se v něj snadno v určitých kontextech proměnit. O jeho urážlivosti přitom opět rozhoduje kontext (srov. Orlando&Saab, 2020, s. 6).

Z celku materiálu jsem sestavil tuto přibližnou významovou škálu. Čím více je v ní pojem nalevo, tím větší míru urážlivosti nebo negativního zapojení stereotypů sebou nese.

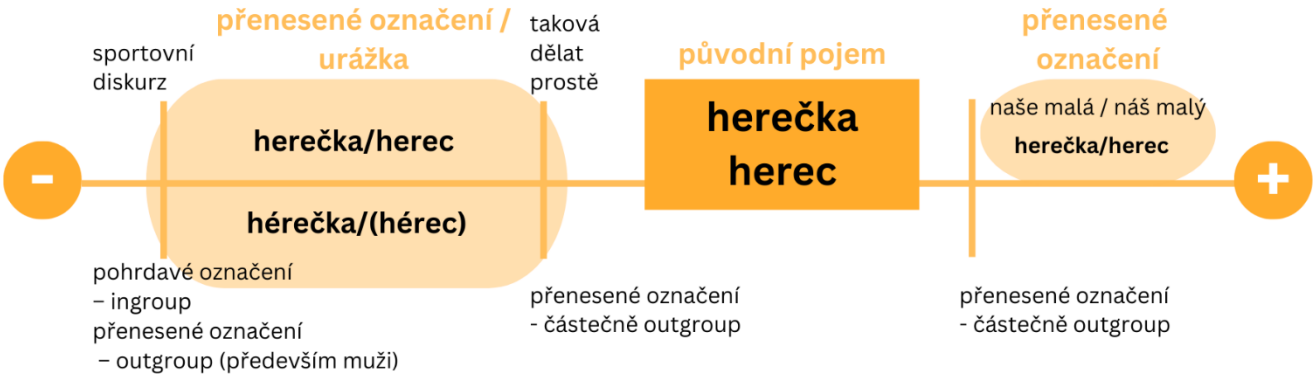

Nahlédnutí pod pokličku příčin

Jak si ale vysvětlit, že se jako *hérečky* označují také muži, přestože mužský ekvivalent tohoto slova existuje? Slova *hérečka* a *herečka* musí aktivovat určité stereotypy, které se s mužským ekvivalentem pojí v menší míře nebo vůbec. Při nahlédnutí do korpusu (syn_v8, syn_v7) se vzájemné rozdíly užití objeví velmi zřetelně, především při použití dvou kritérií.

Podobně užívaná slova jako slovo *herec* jsou: (prvních 10 bez vlastních jmen): režisér, herečka, zpěvák, činoherec, komik, inscenace, muzikál, muzikant. Oproti tomu podobně užívaná slova jako slovo *herečka* jsou (prvních 10 bez vlastních jmen): zpěvačka, modelka, herec, pornohvězda, pornoherečka, sexbomba, režisérka, kráska, protagonistka.

Podívám-li se na prvních sto kolokací k těmto slovům a vyberu ty, které se týkají především hodnocení vnějšího vzhledu nebo nějak zahrnují tělo, uvidím následující výsledek:

Herec: mladý, živý, charismatický, sympatický, stárnoucí

Herečka: půvabný, sympatický, krásný, stárnoucí, sexy, mladý, mladičký, těhotný, usměvavý, křehký, vnadný, úsměv, atraktivní, temperamentní, přestárlý.

Tyto výčty velmi dobře ukazují zažité společenské stereotypy. Slovo *herečka* je definované konvenční tělesností, sexualitou; tělo herečky je posuzované a hodnocené. Herec je mladý a stárnoucí, herečka je mladičká, mladá, stárnoucí až nakonec přestárlá. Pro celkovou studii příčin těchto stereotypů by bylo nutné ponořit se hlouběji, zkoumat způsoby, kterými je ve společnosti s herečkami a herci jednáno, čím jsou definovaní. Mnou nalezený materiál, přestože není bohatý, jasně ukazuje, že zde nepoměr ve způsobu použití těchto slov je. *Herečka* a *herec* zkrátka aktivizují rozdílná významová pole. Proto musejí být fotbalisté *hérečkami* a nikoliv *hérci*.

Já sám mohu být obojím. V hlavě slyším ozvěnu dávné konverzace „No jo, pán je hérec.“ Snad to bylo v situaci, kdy jsem si nárokoval prostor pro přípravu před představením, snad to souvisí s něčím, co jsem pronesl s velkým emočním vypětím. Stejně dobře si ale umím představit i moment, kdy mi někdo říká „nedělej hérečku prosimtě“. Vnímám ale zásadní rozdíl, jsem-li já při návštěvě příbuzných označen jako *hérec* a musí-li moje spolužačky trpět označení *hérečka*. Přeci jen se pohybujeme v jiných významových polích. Jestliže já vnímám toto označení jako znevážení pozice své identity herce ve společnosti, ony jsou navíc, byť snad jen nepřímo, konfrontovány se sexualizovaným vnímáním jejich těla.

Nemyslím si, že by používaní slov *hérečka* a *hérec* mělo stejnou znevažovací schopnost jako slova, která označují příslušnictvo společensky utlačovaných skupin (*buzna*, *ťaman*, *barevná*). Zároveň vnímám, že velmi dobře ilustruje rozdílný stav vnímání ženského a mužského těla, stejně jako těla uměleckého. Stereotypy, které se mluvčí snaží aktivovat slouží k potvrzení jejich pozice, k vymezení se vůči určitému chování, do důsledku vůči určitému typu existence.

Slova *hérečka* (a *hérec*) na nás, kteří jsme se vydali na cestu sdělování skrze zažívání a sdílení sebe sama v prostoru, mohou působit velmi silně, bodnout do hloubky. Jsou ve vztahu k psychofyzickému vnímání nás samých, naší identity. To, co jsem se pomocí analýzy snažil ohledat, je pouze povrch toho, jak jsou herci a herečky vnímáni společností. Ale právě na tento povrch mohu ukázat a říct „Vidíte!“. A právě na tomto povrchu mohu částečně zmapovat, jak je celý vztah složitý, jak je ambivalentní a nejednoznačný. Myslím, že ambivalentní použití těchto pojmů ukazuje, jak ambivalentně jsou vnímáni ti*ty, ke kterým ony pojmy odkazují. V důsledku tak ilustrují ambivalentnost herecké identity. Skrze používání slov *hérečka* a *herečka* se pak tato identita znovu (a zde si neodpustím toto slovo) performuje. Hercem budu i nadále, doufám však, že hérečkou čím dál tím méně.

Literatura

Cella, F. (2017). Slurs: Semantic Content, Expressive Content and Social Generics. *Phenomenology and Mind*, 11, s. 140–148. https://doi.org/10.13128/Phe_Mi-20114.

Jeshion, R. (2013a): Slurs and stereotypes, *Analytic Philosophy*, 54, s. 314–32.

Jeshion, R. (2013b): Expressivism and the Offensiveness of Slurs. *Philosophical Perspectives*, 27, s. 231–259. 2013, Vol. 27, Philosophy of Language (2013), pp. 231-259.

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kováříková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondřička, P. – Zasina, A.: *Korpus SYN, verze 7 z 29. 11. 2018*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2017. Dostupný z: http://www.korpus.cz.

Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kováříková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondřička, P. – Zasina, A.: *Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2019. Dostupný z: https://www.korpus.cz.

Kopřivová, M. - Lukeš, D. - Komrsková, Z. - Poukarová, P. - Waclawičová, M. - Benešová, L. – Křen, M.: *ORAL: korpus neformální mluvené češtiny, verze 1 z 2. 6. 2017*. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2017. Dostupný z: http://www.korpus.cz.

Orlando, E. – Saab, A. (2020): Slurs, Stereotypes and Insults. *Acta Analytica*, 35, https://doi.org/10.1007/s12136-020-00424-2.

Vyskočil, I. (2020): *Ke studiu herectví: řeč ku přiznání profesury v oboru herectví* [1992]. Ústav pro výzkum a studium autorského herectví [online], dostupné z: https://www.autorskeherectvi.cz/post/ke-studiu-herectví-řeč-ku-přiznání-profesury-v-oboru-herectví.

Zemančíková, A. (2020): Herci prostě hrají. *Deník Referendum* [online], dostupné z: https://denikreferendum.cz/clanek/30687-herci-proste-hraji.